

יהודי האסירים יצאו לטוב י"ג ישיבה ז"ל

המכון ללימודים אסטרטגיים ופוליטיים מתקדמים

המרוץ הגדול בדרום אירופה-אסיה

מבוא

רוסיה סובלת ממחסור כמעט בכל; לשם מה היא מתאמצת כל כך להשפיע על דרום אירופה-אסיה, ואולי אף להשתלט עליה? על סף המאה ה-21, העם הרוסי רעב.¹ תוחלת החיים של האזרחים ממשכה לרדת. שיעור התמותה עולה על שיעור הילודה במידה גדלה והולכת.² נכונותם של האזרחים לתמוך בהרפתקאות בחוץ לארץ נמוכה אפילו יותר משיעורי התמיכה החד-ספרתיים בקרב הפוליטיקאים המרכזיים של המדינה.³ קשה לשער שיש משהו שתוכל להשיג רוסיה בדרום-מערב אירופה-אסיה אשר ישפר בצורה משמעותית את התנאים הנוראים שהמדינה הידרדרה אליהם מאז התמוטטות השלטון הסובייטי. עם זאת, אי אפשר להתעלם מהעובדה שבניצוחו של יבגני פרימקוב, תחילה כשר החוץ ואחר כך כראש הממשלה, רוסיה מנהלת מאמץ כזה בדיוק באזור הנוכרי. מאמץ שעלוות להיות לו תוצאות חמורות ביותר לגבי האינטרסים של ארצות הברית, וכן למדינות כמו ישראל ותורכיה.

בעיון מדוקדק יותר מתגלים גורמים אחדים, שגם אם אינם מסבירים את האינטרס של רוסיה לשביעות רצוננו, יש בכוחם להסביר, לפחות, מדוע האינטרס הזה נראה מספיק בעיני רוסים אחדים. יצוא הנפט, מעיין ההכנסות העיקרי של רוסיה במטבע חוץ, יבש כמעט כליל עקב התמוטטות מחירי הנפט בעולם. רוסיה היתה במצב טוב הרבה יותר אילו הוכפלו מחירי הנפט לעומת רמתם הנוכחית - 10-12 דולר לחבית. במקרה כזה היו הכנסותיה של רוסיה מהנפט משתוות לתקציב המדינה לשנת 1999, המסתכם ב-22 מיליארד דולר, או אפילו עולות עליו.⁴ וחשוב מכך, האוליגרכיה השלטת ברוסיה היתה מניחה את ידה על מיליארדים לא מוגבלים לבזבזים, מפני שעושרם האישי של אנשיה קשור קשר הדוק למגזר הרציני היחיד במשק הרוסי - האנרגיה.⁵ בנוסף, אסור לשכוח שבעיני חבורת מנהיגים שגדלו כמנהלי אימפריה, והושפלו עקב התרחבותה של נאטו, אנרגיה היא הנתבי היחיד ולו רק למחשבות על שיקום הגאווה של האומה ומעמדה. ואשר לאימפריה, דרום אירופה-אסיה הוא אזור הגבול היחיד של רוסיה שבו אפשר להעלות על הדעת את החזרתם של חלק מגבולותיה האימפריאליים של רוסיה לקדמותם, ואולי אפילו את הרחבתם, מאחר שכל הגבולות האחרים התייצבו בעקבות אמנות עם מדינות תקיפות יותר מרוסיה בימינו.

מרחבי דרום אירופה-אסיה, המשתרעים 4,000 ק"מ דרומה מערבות קזחסטן עד חופי הלוואנט, 3,200- ק"מ מצפון הים הכספי עד מדבריות חצי-האי ערב, הם אזור שבו שוכנות, בצורה לא אחידה ומגוונת, אחדות

מהכללות הפחות פוריות בעולם. אבל אזור עצום זה מכיל גם את רוב עתודות הנפט המוכחות של העולם. אלפי טכנאים ויועצים רוסים מסוגים שונים, שאריות התמודדותה של רוסיה הסובייטית על עמדת בכורה עולמית, מצויים עדין ברוב חלקי האזור. רק באזור זה מקבלים את הרוסים בזרועות פתוחות. דרום אירופה-אסיה תלויה כיום, יותר מאשר בעבר, בציד צבאי, ברכיבי טילים ובכורים גרעיניים רוסיים. יתר על כן, חוסר היציבות, האלימות והעימותים שאפיינו את הרפובליקות שזכו לא מכבר בעצמאותן, ושהיו בעבר הנדבך הסובייטי הדרומי (רוב העימותים התנהלו בעידודה ובהמרצתה של מוסקבה עצמה), עוררו במוסקבה תקווה שיעלה בידה להשתלט גם על מדינות חדשות אלה. אבל מובן מאליו שאין מוסקבה יכולה לקוות לכך מבלי להניח את ידה, איכשהו, גם על מדינות המפרץ, ובייחוד על אירן, שמיקומה הגיאוגרפי יאפשר לרפובליקות הסובייטיות לשעבר גישה אל הים ואל העולם. אלא שאם רוסיה תצליח לעשות זאת, יש להניח שתוכל לגבש אמנה חדשה בין מדינות מפיקות נפט, שתסדיר את המתרחש בשוק בעזרת הצהרות בלבד, כשם שנהגה OPEC בזמנה. משימה אדירה זו לא הרתיעה את האדון פרימקוב. דומה שהיא אפילו מעניקה לו השראה.

הזרם המרכזי של מדיניות החוץ הרוסית

עניינה של רוסיה בניהול מדיניות חוץ אנטי-מערבית בדרום אירופה-אסיה איננה רק "דוקטרינת פרימקוב" מיוחדת, כפי שיש סבורים, פרי מוחו של יבגני פרימקוב. אדרבא, זהו ביטוי רגיל של מדיניות החוץ שהממסד הרוסי איים לאמץ אותה כבר בעבר, לדברי שר החוץ לשעבר אנדריי קוזירב, דהיינו: מדיניות אנטי-מערבית הגזורה לפי הדגם הסובייטי הישן.⁶ דומה שבממסד הרוסי שוררת הסכמה שאפשר לנהל מדיניות מסוג זה בדרום אירופה-אסיה.

המערב תלה תקוות רבות בבוריס ילצין, נשיא רוסיה. אבל ב-20 באוגוסט 1997 הזהיר ילצין, בנאום בפני מועצת הביטחון הרוסית, ששודר בטלוויזיה, כי יזמה אמריקנית מאיימת להפוך את האזור הכספי, העשיר בנפט, לאזור השפעה אמריקני. ילצין הורה אז למשרד החוץ הרוסי ולשירותי המודיעין של רוסיה (שירות הביטחון הפדרלי), כדלקמן:

כל הסדר באזור חייב להתאים לאינטרסים של הביטחון הלאומי שלנו. יש לנו זכות לסמוך על כך שהקהילה הבינלאומית תבין עניין זה, וזוהי משימתו של משרד החוץ של רוסיה.

ילצין הוסיף עוד כי "שלמותה של רוסיה מוטלת על כף המאזניים",⁷ לא פחות. האדם שכתב את נאומו של ילצין, יבגני פרימקוב,⁸ הוא ככל הנראה שר החוץ הרוסי בעל העצמה הגדולה ביותר מאז מולוטוב. הוא עמד בעבר בראש ה-KGB, היה מראשי האדריכלים של מדיניות החוץ הסובייטית במזרח התיכון, ומוקד של רשתות חופפות של מגעים ו"מקורבים" בחבורה הביזנטינית של בוסים בעולם העסקים, בצבא ובפוליטיקה, השולטת ברוסיה הבתר-סובייטית.⁹ אבל בניגוד לרבים מעמיתיו, דומה שפרימקוב מוכן לפעול על בסיס השאיפה להחזיר לרוסיה את מעמדה כמעצמת-על, שאיפה הבאה לידי ביטוי לעתים תכופות בממסד הסובייטי. כמו רוב בני מעמדו, אם כי לא כולם, פרימקוב אינו רואה את גדולתה של רוסיה כפי שראו אותה הרוסים המסורתיים. הוא חושב על גדולה במושגים סובייטיים, דהיינו: היכולת להיות יריבה לארצות הברית.¹⁰

המתכונת האינטלקטואלית שהגתה מוסקבה להעתקת מאזן הכוחות העולמי מארצות הברית נודעה כ"דוקטרינת פרימקוב"¹¹. עיקריה הבולטים ביותר של דוקטרינה זו הם:

1. רוסיה חייבת להיות מעצמת-על. לשם כך מוסקבה חייבת ליטול לידיה שליטה רבה, דומה ככל האפשר לזו שהיתה לברית המועצות לשעבר. אלימות וחוסר יציבות יסייעו לשילובם מחדש של הקווקז ושל אסיה המרכזית ברוסיה גדולה וחדשה.
2. יש למנוע מאמריקה, או מגרורותיה, כגון תורכיה, מלהפעיל את השפעתן במקום כלשהו בשטחי ברית המועצות לשעבר.
3. חייבים לצמוח מספר אזורים או מדינות שיתמודדו עם ארצות הברית על ההשפעה בעולם.
4. יש להאשים את ארצות הברית - במזרח התיכון, בהודו, בסין, ובעצם בכל מקום - שהיא פועלת כהגמונית, ולקרוא לכולם להתייצב נגדה.
5. יש לערער את יכולתה של ארצות הברית להקרין עצמה וליישב את הסכסוכים בקוסובו, במפרץ הפרסי ובמצרי טייואן, על ידי תמיכה דיפלומטית בסרביה, בעירק, באירן ובסין.
6. כל אימת שאפשר, לקדם את הפיכתה של כל בעיה גלובלית לבעיה רב-צדדית. צעד כזה ימנע פעולה אמריקנית חד-צדדית ויאפשר לבסס את האינטרסים הדיפלומטיים של רוסיה.
7. אפשר לאיים על המערב כדי שיסבסד את ההתפשטות הרוסית, את פיתוחה הכלכלי ואת התעצמותה בטכנולוגיה מתקדמת.

אמנם אף אחד מעקרונות מדיניים אלה לא יסייע לעם הרוסי להיחלץ ממצוקתו הנוכחית, אבל הדוקטרינה של פרימקוב היא פוליטיקה ניאו-סובייטית.

פרימקוב נהג חסכוניות במאמצי מדיניות החוץ הרוסית, וברוב האזורים העלה רק התנגדות מילולית לארצות הברית. תחת שלטונו של פרימקוב השלימה רוסיה באי רצון עם התרחבותה של נאטו למרכז אירופה. פרימקוב הבטיח את גבולה של רוסיה עם סין בשורה ארוכה של הסכמים צבאיים והסכמי אנרגיה דו-צדדיים.¹² הוא אפילו חיזק את עצמתה של סין ומכר לה אחדות ממערכות הנשק המתקדמות ביותר של רוסיה. בצורה זו שחרר פרימקוב את רוסיה מדאגות, ואפשר לה להתרכז בפרס טעון האנרגיה של דרום אירופה-אסיה.

חלום הים הכספי

מאז הקמתה של המדינה הסובייטית התייחסו ראשי הקרמלין לקווקז ולאסיה המרכזית לא הרבה יותר מאשר כמו לחצר אחורית. גם שדות הנפט המהוללים של באקו לא נחקרו ולא פותחו כל צורכם, אלא זמן רב אחרי קריסתה של ברית המועצות. עם זאת, לאחר פתיחת השווקים של ברית המועצות לשעבר, החלו חברות נפט מערביות, המצוידות בטכנולוגיות מתקדמות לחיפוש נפט ולקידוחים בים, לגלות ממצאים מדהימים על עתודות נפט הניתנות לשאיבה. בדוח של משרד החוץ האמריקני משנת 1997 נאמר כי באגן הים הכספי יש כנראה 178 מיליארד חביות נפט, והוא שני בגודלו רק לעתודות המוכחות של ערב הסעודית.¹³ אבל גם אם נקצץ הערכה זו במחצית, עדיין יהיו מאגרי הנפט הכספיים שווים בערך למאגריהן של אירן או של כויית. אם נוסיף לכך את שפע הגז הטבעי באזור, יסתבר לנו שהמדינות השוכנות לחוף הים הכספי - רוסיה, קזחסטן, תורכמניסטן, אזרבייג'ן ואירן - עתידות לגרוף הכנסות של 2 טריליון דולר בקירוב. לא כל התקוות התגשמו.¹⁴ אבל די במה שנשאר כדי שהממשלות העיקריות בעולם ירהרו כיצד להבטיח שהאנרגיה מאזור זה לא תשפיע על מאזן הכוחות העולמי.

לאליטות ברוסיה כבר היו תמריצים ואפשרויות להקים "נדבך דרומי" של בריתות עם מדינות אנטי-אמריקניות כגון אירן, עירק וסוריה. אבל החזון של עושר עצום ועצמה מאגן הים הכספי, בשילוב עם ההכרה המדרבנת שמדינות עשירות ועצמאיות באמת על סף ביתם עלולות לזלזל בהם ולבייש אותם, הניעה את האליטות האלה להקדיש מאמץ ניכר להשתלטות על האזור. התוצאות הגיאו-פוליטיות של ההצלחה בולטות לעין:

1. מאחר שהצלחה מולידה הצלחה, השתלטותה של רוסיה על מקורות האנרגיה הכספיים תניע את ערב הסעודית להיפטר מכוחות אמריקניים (מהלך שהסעודים שוקלים כבר ממילא) גם בלי להדיח את משפחת המלוכה,¹⁵ ולהיות שותפה למחירים ולרווחים הגבוהים יותר שיושגו באמצעות קרטל נפט חדש וחזק יותר. צמצום כוחה הימי של ארצות הברית והשחיקה בעצמתה באזור המפרץ הפרסי רק תוסיף כבוד על ההכנסה.

2. אם כל תוואי הצינורות מהים הכספי יעברו דרך אזור ההשפעה של רוסיה, מנמל לטקיה בסוריה, לחוף הים התיכון, ועד מצרי הורמוז במפרץ הפרסי, וצפונה משם, לסיביר ולעורפה של סין, תוכל מוסקבה לשלוט בחלק הארי של זרימת הנפט והגז הטבעי אל צרכני הנפט העיקריים של העולם.¹⁶

3. במצב כזה תוכל רוסיה לסחוט בקלות סובסידיות גדולות יותר מתכניות המימון של המדינות הצרכניות, וכן מקרן המטבע הבינלאומית ומהאיחוד האירופי.¹⁷

4. ושוב, במצב כזה יקל על רוסיה להפעיל די לחצים על תורכיה, על ישראל ועל ערב הסעודית להיפטר מבעלי בריתם האמריקנים.¹⁸

5. גישה מועדפת לשוקי הנשק והשיקום העשירים באירן ובעירק, ובחלקים אחרים של המפרץ הפרסי, תכניס לאוצר הרוסי כספים רבים עוד יותר.¹⁹

6. חשוב לא פחות, רוסיה תהיה במצב שבו תוכל לשים קץ לכל מאמץ אמריקני להגביל את עצמתן הצבאית של עירק ושל אירן. מהלך כזה יעמיד לרשות מוסקבה כמה כלי-שרת נלהבים ומפחידים מאוד.

7. הצי הרוסי, שייבנה מחדש בפטרודולרים שייסחטו מהצרכנים במערב, ינצל את הגישה לנמלי המים החמים במפרץ הפרסי להבטחת השליטה באזור. ואמנם יהיה צורך לבסס את השליטה, מפני שאירן ידידותית היא חלק חיוני מהתכנית, וייתכן שהיא תחליט שהתכנית אינה משרתת את האינטרסים שלה.

הגשמת התכנית

על מנת להגשים מערכת שלמה של יעדים שהיו נחשבים לשאפתניים גם בעיני צארים וקומיסרים שהיו להם משאבים גדולים הרבה יותר, פעלה רוסיה של פרימקוב בשלוש חזיתות עיקריות: להבטיח שלא יונח שום צינור נפט שיעקוף שטחים הנתונים לשליטתה; לכפות על הרפובליקות הסובייטיות לשעבר לשתף איתה פעולה, ולהעמיק את מערכת היחסים המתוכמת, החשובה והשברירית מאין כמותה עם אירן. הבה נבחן נקודות אלה.

אשר לצינורות הנפט, ההצהרות הפומביות של רוסיה הן חד משמעיות: הנפט מהאזור הכספי חייב לזרום אל נמל נובורוסיק, בים השחור. "אין נתיב זול, בטוח ותכליתי יותר מהנתיב הרוסי להזרמת הנפט של אזרבייג'ן. קיים סיכוי של 100% שרוב הנפט יעבור דרך רוסיה"²⁰.

לצורך כך חתמו בוריס ניימצוב ויבגני פרימקוב על הסכמים להנחת צינור נפט באורך של 1,490 ק"מ, מקזחסטן ובאקו, דרך צ'צ'יניה. הצינור יתחיל לפעול ב-1999, יגיע לבסוף לקיבולת של 1.4 מיליון חביות ליום, ויכניס לרוסיה כ-23 מיליארד דולר. רוסיה החלה להניח גם צינור חדש, באורך של 282 ק"מ, מסביב לצ'צ'יניה, דרך אוסטיה הצפונית, שיהיה מעקף לצינור ישן יותר אל הים השחור. הסכמים אלה התאפשרו בזכות יכולתה הצבאית של רוסיה לכפות על הצ'צ'ינים הסדרי ביטחון והסדרים פוליטיים המקובלים על רוסיה. ב-9 באוגוסט 1998 אמר מסחדוב, נשיא צ'צ'יניה, כי:

צ'צ'יניה מוכנה שיהיה לה מרחב כלכלי וביטחוני אחד, ולתאם את פעילותה הדיפלומטית עם רוסיה. אנחנו מוכנים אפילו להסכים לכונן את יחסינו עם העולם החיצוני, עם מדינות זרות, אחרי התייעצויות עם רוסיה.²¹

ולבסוף, שלושה נתיבים בולטים מתמודדים על הפרס הנכסף: להיבחר כ"צינור היצוא העיקרי" של הנפט האזרי אל שוקי היצוא: מבאקו לנובורוסיק דרך רוסיה, מדרום הים הכספי אל הנמל הפרסי עמוק המים בנדאר עבאס במפרץ הפרסי, דרך אירן, ומבאקו לצ'ייהאן, בתורכיה, דרך גרוזיה. מאחר שהאפשרות האירנית אינה סבירה כל כך, בגלל עוינותו של המשטר באירן למערב (על כך בהמשך) התחרות היא בין רוסיה לתורכיה. אמנם עדיין לא נתקבלה החלטה, אבל הירידות התלולות במחירי הנפט והרווחים המצטמקים גרמו לכך שהמשקיעים המערביים נעשו רגישים לסיכונים של פרויקט צ'ייהאן. המחשבה על יכולתה של רוסיה לערער את היציבות באזור הוסיפה על הסיכונים של צ'ייהאן.

הסיכוי של "צינור היצוא העיקרי" ייבחר הנתביב הרוסי, נרמז על ידי היועץ האמריקני המיוחד לסטפן ססטנוביץ', השגריר הנווד של חבר העמים.

לא תהיה שום התחייבות לבאקו-צ'ייאהן ב-1998. פשוט לא ייתכן. זה יהיה טירוף אם AOIC [חברת התפעול הבינלאומית של אזרבייג'ן] תתחייב החלטית לבאקו-צ'ייאהן בשלב מוקדם כל כך, כשיש כל כך הרבה חוסר ודאות באזור.²²

פדריקו פנייה, שר התחבורה האמריקני הבליט את התאפקותה של ארצות הברית, כאשר אמר במסיבת עיתונאים במוסקבה: "ממשלת ארצות הברית אינה מתכוננת לשלם עבור הצינורות הללו. ההחלטות האלה יתקבלו על ידי קהילת העסקים".²³ אבל כמובן שרוסיה נוקטת אמצעים לא כלכליים כדי להשפיע על החלטות כלכליות.

עניין השליטה ברפובליקות הסובייטיות לשעבר קשור לסוגיית אזור ההשפעה הרוסי. אזור ההשפעה יגיע לביטוי המושלם, כמו אצל כל מעצמה, רק לאחר שכוחות רוסיים יוזמנו לחנות במדינה המארחת. אמנם אזרבייג'ן היא חברה בחבר העמים מאז 1993, אבל עד כה התנגדה למאמצים להצבת צבא רוסי בשטחה. ואמנם, האזרים השתדלו לקדם את הנחת "צינור היצוא העיקרי" דרך גרוזיה ותורכיה, דווקא כדי לסכל לחצים להיכנע להשפעתה של רוסיה. אזרבייג'ן אכן נחשבת בעיני הקרמלין למדינה הנמצאת באזור השפעתה של רוסיה, ופרימקוב ניסה שיטות שונות של מדינאות כדי להחזיר לרוסיה מה שנתפס בעיניה כשטחים השייכים לה, ולהדוף את איום המעורבות האמריקנית בנעשה באגן הים הכספי.

על פי דיווחים שונים, רוסיה העבירה לארמניה, שכנתה ואויבתה של אזרבייג'ן, 32 טילי "סקאד B" ומשגרים. טילים אלה מגיעים לטווח של 320 ק"מ, וביכולתם לפגוע בבאקו ובשדות הנפט בסביבתה. ארמניה מחזיקה עתה ברשותה נשק רוסי בשווי של מיליארד עד שני מיליארד דולר, ובכלל זה טנקי מערכה עיקריים מדגם T-72.²⁴ האזרים טוענים שבארמניה חונים כ-40 אלף חיילים רוסיים. בהתחשב בהכשרה ובציוד הרוסיים שלו, יש להניח שלצבא הארמני יש עצמה מספקת כדי לפתוח במתקפה קרקעית גדולה שתצליח להתגבר על מערכי ההגנה של האזרים. ההתעצמות הצבאית של ארמניה גדולה דייה כדי להדאיג אפילו את תורכיה. כוחות תורכיים ורוסיים התנגשו זה בזה ב-1993 לאורך הגבול התורכי-ארמני.²⁵ רוסיה שואפת להביא לכך שארמניה הקטנה תהווה איום חמור עד כדי כך שאזרבייג'ן תיאלץ לבקש צבא רוסי - בדיוק כשם שגרוזיה נאלצה לבקש את הגנתה של רוסיה נגד איום מצד אבחזיה הקטנה, שנוצר על ידי רוסיה עצמה.

על ידי כך שהיא גורמת למתחים גוברים בקווקז, מחזקת רוסיה של פרימקוב את תביעותיה שארצות הברית תסכים לשינויים באמנת "הכוחות הקונוונציונליים באירופה" (CFE), המגבילה את כמות הכוחות הרוסיים מערבית להרי אורל. הרוסים טוענים שהם זקוקים לכוחות גדולים יותר מכפי שמרשה להם האמנה, כדי להשקיט את אזרבייג'ן, כחלק מהסדר אזורי. ייתכן מאוד שפרימקוב יבקש מוושנינגטון לנצל את יחסיה הטובים עם באקו ולהקל על מהלך כזה. וייתכן מאוד גם שארצות הברית תשתכנע לעזור לשכנע את האזרים שעליהם לקנות שלום מאותה רוסיה המנהלת נגדם מלחמה בצורות שונות.

לאמיתו של דבר, האזרים ניסו להגיע לעמק השווה עם רוסיה על משהו פחות עקרוני מהצבת צבא רוסי בשטחם. בתחילת יולי 1997 ביקר נשיא אזרבייג'ן, אלייב, בבירת רוסיה, והשיג מספר הסכמים גדולים על הפקה משותפת עם חברות נפט רוסיות, וביניהן LUKoil (החברה הגדולה ביותר ברוסיה), ועם חברת הנפט הממשלתית Rosneft, לפיתוח שדות הנפט באזרבייג'ן.²⁶ אבל רוסיה ממשיכה ללחוץ: היא רוצה יותר.

אם יצליח פרימקוב בהימור שלו, יש להניח שהצבא הרוסי החזק, העולה לאין שיעור על הצבאות המקומיים בדרום אירופה-אסיה, יתפרס לאורך הקו המפריד בין שדות הנפט של הקווקז לבין שדות הנפט בצפון עירק, באירן ובמפרץ הפרסי. ממשלת ארצות הברית מעריכה שהרוסים מחזיקים כעת בגרוזיה 14 אלף חיילים ובארמניה 12-15 אלף חיילים. בהסכמים שחתמה רוסיה עם שתי מדינות אלה הותר לה להחזיק שלושה בסיסי צבא יבשה בארמניה, וארבעה בסיסי צבא יבשה ובסיס ימי אחד בגרוזיה.²⁷ כוחות הצי האמריקני במפרץ הפרסי, ככל שהם חזקים, אינם יכולים לקוות להקרין את עצמתם מעבר למסך רוסי כזה ולבוא לעזרת מנהיג אזרי, תורכמני או קזחי כלשהו שיבקש את עזרתה של ארצות הברית במקרה של סכסוך עם מוסקבה.

ולבסוף, העניין החשוב מכל, של התמודדות עם אירן, הוא המפתח להצלחת התכנית הרוסית, או לכישלונה. אילו ניצבה אירן לצדן של המעצמות הימיות במערב, כפי שהיה ימי השאה, היה באפשרותם של כוחות יבשה ואוויר מערביים להגיע אל חופי הים הכספי עצמו, ואל גבול אזרבייג'ן. יתר על כן, אילו הונח "צינור היצוא העיקרי" מהחוף הדרומי של הים הכספי אל המפרץ הפרסי, כל מדינה השוכנת לחוף הים הכספי היתה משגרת את מוצריה לשוקי העולם בלי להתחשב בשאיפותיהם של הרוסים. אבל כל עוד אירן היא אנטי-מערבית וניצבת לצדה של רוסיה, המדינות הכספיות חייבות להטות אוזן קשבת יותר לרצונותיה של רוסיה, ולסמוך פחות על עזרה מהמערב.

למרות הבדלי התרבות הבולטים והיריבויות באזור, המכתיבים לכאורה יחסי עוינות בין טהרן למוסקבה, נוצרה התלכדות של כוחות ושל אירועים שהביאה את שתי המדינות הללו אל סף מערכת יחסים אסטרטגית. אין דבר הממחיש את מצב העניינים הנינוח הזה יותר ממסיבת העיתונאים המשותפת שהתקיימה במוסקבה בפברואר 1998, בהשתתפות פרימקוב וכמאל חראזי, שר החוץ האירני. האחרון אמר כי:

אצל המנהיגים של ארצותינו קיים הרצון הפוליטי להרחיב את שיתוף הפעולה ההדדי בתחום הכלכלי ובתחום הפוליטי, ובזירה הבינלאומית.²⁸

שתי המדינות מתנגדות להשפעה האמריקנית והתורכית בקווקז ובאסיה המרכזית. אירן תמכה בעמדתה הבסיסית של רוסיה בקשר לפיתוח משאבי האנרגיה בים הכספי, דהיינו: בפיתוח משותף על ידי חמש המדינות השוכנות לחוף הים. אך למעשה, פיתוח משותף פירושו שלרוסיה, המקבלת מהים הכספי אנרגיה מעטה בלבד, תהיה זכות דעה בקשר לניצול המשאבים של מדינות שאוצרותיהן משופעים יותר. ברור למדי מדוע רוסיה מרוצה מהסדר כזה, אבל מדוע תרצה אירן לטפח את ההגמוניה של שכנתה האדירה, על חשבון שכנותיה הקטנות יותר, בניגוד לכל תורת המדינאות הקלסית?

התשובות אינן משביעות רצון. באירן מתגוררים בין 6 ל-12 מיליון אזרים; אזרבייג'ן שתהיה בשליטה רוסית, או בפיקוח רוסי, תדכא את השאיפה של הבדלנים האזרים באירן להתחבר אל בני עמם באזרבייג'ן. מצד

אחר, האירנים זוכרים שכאשר ברית המועצות היתה חזקה, מוסקבה ניצלה את המיעוט האזרי באירן כגיס חמישי. הסיבה העיקרית לכך שאירנים רבים מוכנים לשתף פעולה עם רוסיה היא שגנאה רפלקסיבית לארצות הברית. אחד מבכירים היועצים המדיניים לאיאטוללה חמנאי, מנהיגה הרוחני של אירן, אמר כי "נוכחותן של חברות נפט אמריקניות בים הכספי נועדה להכשיר את הקרקע לנוכחות צבאית אמריקנית באזור רגיש זה, העשיר בנפט".²⁹ טיעון זה מתעלם כמובן מן העובדה שגם רוסיה מקיימת נוכחות באזור, ומאחר שהיא קיימת שם, יש ביכולתה לשים סייגים לעצמאותה של אירן הרבה יותר מכפי שיוכלו לעשות זאת האמריקנים אי פעם.

רוסיה מסווה את האיום הסמוי מצדה על עצמאותה של אירן על ידי כך שהיא מוכרת לה רכיבי טילים בליסטיים, תכנית גרעינית וציוד צבאי מתקדם, כגון צוללות מטיפוס "קילו". יש באירן כאלה הטוענים בגלוי שציוד זה הופך את אירן למעצמה אזורית חשובה. אבל אין דבר רחוק יותר מהאמת. כוחו של ציוד זה יפה למטרה אחת בלבד: להפחיד את האמריקנים ואת הישראלים באפשרות של התקפות הדומות להתקפות טרור. גם אם כוח הטילים האירני יהיה חמוש בנשק גרעיני, אין בכוחו להיות חלק ממערכה צבאית מוצלחת נגד מדינה אירופית, ובוודאי שלא נגד ארצות הברית. כוח כזה גם לא יוכל למנוע מארצות הברית לכבוש את אירן: אמריקה פשוט אינה מסוגלת לרצות דבר כזה. ואכן, המדינה היחידה בעולם העלולה לכבוש אי פעם את אירן היא רוסיה, והיא תשמיד את הטילים האירניים כהרף עין לפני כל פלישה. אבל החזקת טילים ונשק גרעיני רוסיים על ידי אירן גורמת לניכור בין אמריקה לבניה, והרי זו המטרה של רוסיה מלכתחילה, כשהיא מוכרת אותם לאירן.

רוסיה גם עושה כסף באירן. הרחבת הסחר בין המדינות, בייחוד בתחום האנרגיה, הובלטה בשני הסכמים בין אירן לרוסיה שנחתמו באפריל 1998. אז הוסכם על מיזם קידוח משותף במימי החופים של אירן, ועל השקעה ישירה של ענקית האנרגיה הרוסית, Gazprom, בפיתוח משותף של שדות גז אירניים במפרץ הפרסי. הסחר יורחב עוד יותר בהקמת תשלובת חדשה של נמל מסחרי בים הכספי, בדרום רוסיה, בהשקעה של 1.5 מיליארד דולר. רוסיה ואירן מתכוננות להקים מפעל משותף להשלמת הקמתו של הנמל ולפתיחת שירות מעבורות בין שתי המדינות. דומה שמוסקבה הצליחה לשכנע את האירנים בסיכויים ששתיהן ינצלו את עליונותן על המדינות הקטנות יותר המפיקות אנרגיה באזור, ויקנו מהן את מוצרי האנרגיה שלהן במחירים נמוכים ממחירי השוק העולמי, ואחר כך ימכרו אותם לצרכניות הגדולות באירופה ובאסיה. זו תהיה גם הזדמנות לסחוט ויתורים פוליטיים ממדינות כמו תורכיה, שיהיו אולי תלויות בהכנסות נאות ממעבר הנפט והגז בשטחן. דומה שהאירנים שכחו את סוף המשל של איזופוס ואת לקחו: "חלק הארי: החיות החלשות יותר עזרו לאריה לצוד ציד בתמורה לנתח, וגילו שהוא נוטל את הכל ומכריז: אתן רשאיות להשתתף בעמלם של הגדולים, אבל לא בשכרם".

מעבר לאירן

כשם שהגשמת היעד הרוסי של הגמוניה מהותית באזור הכספי תקל עליה הרבה יותר אם אירן תהיה בתחום השפעה שלה, כך תהיה גם הגשמת יעדיה של רוסיה בתוך אירן עצמה קלה הרבה יותר, אם היא תצליח להקים אזור השפעה רופף ומגוון יותר במזרח התיכון בכללותו.

הרוסים ראו במזרח התיכון מאז ומעולם אזור סמוך, יהיה אשר יהיה המשטר השורר שם, וסברו שהם צריכים למלא שם תפקידים חשובים, ובזכות. הצארים ראו את עצמם כמגני הנצרות וכמי שיחדשו את פניה בסופו

של דבר. הקומוניסטים ראו את עצמם כמנהיגי שוויון הזכויות של האזור ושחרורו מעול האימפריאליזם המערבי. הפוסט-קומוניסטים אימצו לעצמם כנראה נימוקים גיאוגרפיים-פוליטיים רציונליסטיים לצורך הסברת האינטרסים שלהם. בסדרה של מאמרים שהופיעו בעיתון הלונדוני רב ההשפעה, אל-חייאת, תיארו ויקטור פוסווליוק, סגן שר החוץ הסובייטי, את החשיבה האסטרטגית הרוסית בימינו: רוסיה תפרוס את חסותה על מבנה ביטחוני משלה במזרח התיכון:

רוסיה היא מעצמה גדולה הנושאת על שכמה אחריות לביטחון באזור גיאוגרפי סמוך ולא יציב זה. לא מדובר באזור מרוחק שיאפשר לנו להתעלם מהמשחקים הפוליטיים המתרחשים בו. זהו אזור הקרוב לגבולנו הדרומי. ההשלכות של מה שקורה שם מורגשות היטב בחיים הפוליטיים שלנו, וגם בחיינו הפנימיים... רוסיה יש עניין גובר והולך להיות אחת הערבות לביטחון וליציבות באזור המפרץ... הנקודה הבסיסית היא שמישהו מניח מכשולים על דרכה של רוסיה במפרץ... ייתכן שיהיו כאלה שייאלצו לארוז את המזודות ולפנות מקום לאחרים, לא רק משום שרוסיה רוצה באמת ובתמים לחזק את עמדתה במפרץ ואת יחסיה עם המועצה לשיתוף פעולה של מדינות המפרץ, אלא גם מפני שמדינות אלה עצמן, מגלות עניין גובר ברוסיה.³⁰

בקיצור: אנחנו פה, אנחנו גדולים, והביטחון היחיד שיקום באזור יהיה מן הסוג שאנחנו נאשר.

כיצד נהגה הדיפלומטיה הרוסית להציג את תביעתה של רוסיה לאזור השפעה רופפת? ב-23 בספטמבר 1997, כשהנשיא ילצין היה במצרים והאשים את ישראל שאינה עושה שלום באזור, נאם יבגני פרימקוב בפני העצרת הכללית של האו"ם, והדגיש שהעולם צריך להאשים בעצם את בעלת בריתה של ישראל, קרי - ארצות הברית:

בעולם של ימינו, אסור שיהיה לשום מדינה מונופולין על המאמצים ליישוב סכסוך כלשהו. זה נכון במיוחד לגבי הסכסוך הממושך כל כך במזרח התיכון, שתהליך ההסדר שלו נקלע למבוי סתום. יש צורך במאמצים בינלאומיים על בסיס רחב כדי להתיר את הקשר ההדוק שנוצר במזרח התיכון. צריך שתי ידיים כדי למחוא כף.³¹

בחודשים שלאחר מכן היינו עדים להצהרות, ליזמות דיפלומטיות ולהסדרים דו-צדדיים של הרוסים, במטרה להחזיר חלק ניכר מהמזרח התיכון לאזור ההשפעה שלהם. לא זו בלבד שפרימקוב יצא לסייר באזור והכריז על דוקטרינה רוסית פורמלית לשלום וליציבות במזרח התיכון, אלא שבשתי הזדמנויות שונות הצליח להערים על ארצות הברית, והציל את סדאם חוסיין המתגרה מפני התקפות צבאיות אמריקניות.³² בתוך כך הצליח פרימקוב לשנות את אופי העיצומים של האו"ם לטובת סדאם חוסיין, העלה את יוקרתה של רוסיה, ערער את מעמדה של ארצות הברית באזור והניח את התשתית לנוף גיאוגרפי-פוליטי חדש באזור, שיצליח להשיג בשביל הקרמלין מה שמחצית המאה של תכנונים סובייטיים לא הצליחו להשיג מעולם: צמצום משמעותי, או ביטול מוחלט, של הנוכחות האמריקנית במזרח התיכון, מבלי לערב בכך כוחות צבא רוסיים.

פרימקוב הציע להכיר במדינה פלשתינאית, ובתוך כך שיגר הודעה גם לושינגטון וגם לירושלים שרוסיה תמנע שלום כל עוד לא תיכלל בסידורי הביטחון באזור כשותפה בכירה. וכך אמר פרימקוב:

רוסיה תומכת עדיין בעם הפלשתינאי בדרישתו לצדק, עד שתקום מדינתו העצמאית. רוסיה תפעל בכל המסלולים, ואם תקום מדינה פלשתינאית עצמאית, רוסיה תהיה הראשונה שתכיר בה.³³

רוסיה מילאה בתוכן את האיום המרומז שלה לערער את היציבות באזור, כאשר סגן שר החוץ פוסוליוק, שסייר באזור עם פרימקוב, אמר שרוסיה השיגה את הסכמת ממשלת לבנון לכלול יחידות רוסיות בכוח הבינלאומי שיתפרס בדרום לבנון אחרי הנסיגה המלאה של צה"ל מלבנון.³⁴

אחרי שהוברר כי רוסיה לוחצת לערב את כוחותיה במצב חמור אחד, היא תוכל ללחוץ לערב אותם גם במצב חמור נוסף, מדינה פלשתינאית, למשל. אולי זה מפחיד גורמים מסוימים, אבל מרנין את לבם של אחרים.

לצד המקל הדיפלומטי, הושיט פרימקוב צרור מעורב של גזרים. לפני שובו למוסקבה הציע לאמץ את הקוד לשלום ולביטחון במזרח התיכון, המכיל 12 סעיפים, ואשר הגדיר את המזרח התיכון כאזור ביטחון הכולל את אירן, תורכיה, צפון אפריקה, מדינות המפרץ הערביות ועירק, תוך דגש על פיתוח כלכלי, משפט בינלאומי ויישוב סכסוכים בדרכי שלום.³⁵ מובן מאליה כי גזר בעיני האחד הוא מקל בעיני זולתו. שר הביטחון של ישראל, יצחק מרדכי, הציג לפני פרימקוב את המידע על הסיוע הרוסי לתכנית הגרעינית ולתכניות הטילים של אירן. פרימקוב השיב בפנים חתומות: "...הסיוע הגרעיני הוא כולו למטרות מחקר למטרות אזרחיות של שלום, להפקת אנרגיה". הוא הבהיר שרוסיה תעשה ככל העולה על רוחה, ושהיא תגבה מחיר טוב עבור שירותיה הטובים, שבלעדיהם עלולות להיגרם תוצאות לא נעימות.³⁶

אחרי סיוורו בבירות המזרח התיכון, התמקד פרימקוב בחיזוק היחסים עם סוריה ועם עירק, שני עמודי התווך של האסטרטגיה שלו במזרח התיכון. שתי המדינות סובלות ממצוקה כלכלית חמורה. כלכלת עירק נהרסה במלחמה, והמשק הסורי, הנשען במידה רבה על הכנסות מיצוא של 350 אלף חביות נפט ליום, זועזע קשות עקב התמוטטות מחירי הנפט, ובעקבותיו מאבדן הסובסידיות המסורתיות לנפט מאירן ומערב הסעודית.³⁷ שתי המדינות שקועות בחובות כבדים למוסקבה: עירק חייבת 7 מיליארד דולר, ודמשק - 10-12 מיליארד דולר. למוסקבה אין כל סחורה כלכלית שהיא יכולה לתת. אבל היא יכולה להחריף סכסוכים, לשלוח נשק ולהשאיל את כוחה - או לפחות מה שנראה ככוח בעיני אחרים. סרגיי סטפאשין, שר המשפטים הרוסי, הסביר את האסטרטגיה של רוסיה כלפי סוריה;

שתי המדינות היו שותפות אסטרטגיות בעבר. מוסקבה מודעת מיהו היריב העיקרי, אבל גם סבורה שחידוש היחסים המיוחדים שלנו חשוב מאוד בנסיבות הקיימות.³⁸

במילים אחרות, שיאכלו סכסוכים! בפברואר 1998 הסכימו רוסיה וסוריה לקיים את הישיבה הראשונה של הוועדה המשותפת לפיתוח כלכלי ולשיתוף פעולה צבאי. מאז חתמה כבר סוריה על עסקת נשק עם רוסיה בהיקף של 3 מיליארד דולר, הכוללת רכישת מטוסי מיג-29 ו-SU-27; מערכת טילי נ"מ S-300, ותכנית מודרניזציה של טנקי המערכה העיקריים T-72 הסוריים.³⁹ דומה שמוסקבה מוכנה לפרוס את החוב הישן של סוריה, בעוד החוב החדש מצטבר. התשלום היחיד המעניין את מוסקבה הוא כנראה השימוש בנמלים סוריים, והרחבת התכניות הגרעיניות ותכניות הטילים הסוריות. גם מעורבותן של חברות רוסיות בענף האנרגיה בסוריה אמורה להניב תשואה במטבע פוליטי, יותר מאשר כספי. כל זה דומה למדי לשיטות הסובייטיות הישנות.

מפתיעה לא פחות היתה ההתפתחות המהירה של הקשרים בין רוסיה לעירק. עד שפרימקוב נתמנה לשר החוץ השלימה רוסיה עם מדיניותה של ארצות הברית לריסון עירק. אבל לא זו בלבד שפרימקוב ערך תפנית של 180 מעלות במדיניות הרוסית, אלא הוא גם הצליח לשים קץ, למעשה, למשטר הפיקוח של האו"ם בעירק, שהוקם ביזמת האמריקנים, ולרכך במידה רבה את העיצומים על סדאם חוסיין. בשיאו של העימות החמוש ב-1998, בין ארצות הברית לבין סדאם חוסיין סביב הגישה הבלתי מוגבלת של האו"ם לכל אתרי הנשק שבפיקוח בעירק, היה סגן שר החוץ הרוסי בבגדד, והגיש לסדאם חוסיין עצות טקטיות ותמיכה.⁴⁰ רוסיה גם הצליחה לנתק מארצות הברית את כל בעלות הברית האירופיות, להוציא אחת, שהיו בזמן עמוד השדרה של הקואליציה במלחמת המפרץ. ממשל קלינטון נאלץ אפוא להסכים לעסקה ששינתה את הרכב צוותי הפיקוח וכללה בהם נציגים רוסיים, הגנה על קדושת ארמונות הנשיא, והכפילה את תפוקת הנפט בעירק לשני מיליון חביות ליום. פרימקוב התפאר:

זה מה שרוסיה השיגה. בלי כל שימוש בנשק, בלי הפגנת כוח; זה הושג באמצעים דיפלומטיים. אני רואה בכך הצלחה גדולה של הדיפלומטיה הרוסית, בכולם מכירים בה, ללא ספק, כהצלחה גדולה של הנשיא ילצין.⁴¹

הכלכלה הרוסית עומדת לקצור דיבידנדים נאים, ולא במקרה, מפני שעם הסרת העיצומים מעל עירק קיבלו חברות רוסיות חוזים שמנים לפיתוח שדות הנפט בעירק ולניהול תכנית שיקום לאומית, בהיקף של 22 מיליארד דולר.

המוקד האנטי-אמריקני

המאמץ הדיפלומטי של רוסיה ראוי לציון מיוחד משום שהוא כרוך בארגון שיתוף פעולה בין מדינות ששוררת ביניהן עוינות בסיסית. היריבויות העתיקות בין עירק לסוריה ובין עירק לאירן, שהחריפו בימינו עוד יותר עקב עשרים שנות תחרות אידיאולוגית, קנאית ופוליטית, עקב אמברגו ומלחמות, ועקב כינויי גנאי ארסיים, הביאו את מעצבי המדיניות האמריקנית לגיבוש דוגמה שארצות אלה אינן מסוגלות לשתף פעולה נגד אינטרסים אמריקניים. אולם אף על פי כן, בהנהגתה של רוסיה, חזרו בהן כל שלוש המדינות משנים ארוכות של חוסר אמון וחשדנות הדדית. הן משתפות פעולה בסוגיות שונות, החל בביקורים הדדיים וכלה במפעלים לכלייים משותפים ובהצהרות על מטרות משותפות נגד אינטרסים של ארצות הברית ושל בעלות בריתה. כמה דוגמאות ראויות לציון כוללות את המקרים הבאים:

- ההודעה על פתיחתו מחדש של צינור הנפט, שכבר אינו בשימוש זמן רב, בין כרכוך לבניאס, כדי לייצא נפט עירקי דרך סוריה. מיד לאחר פתיחת גבולותיהן לסחר ולמסחר, בנובמבר 1997, החליפו עירק וסוריה ביניהן ביקורים דיפלומטיים בדרג של שרים. מאז הן משתפות פעולה בענייני ביטחון האזור. באפריל 1998 נפגש שר המשפטים העירקי, מליכי, עם נשיא סוריה, אסד, והביע בפניו את הערכתה של עירק להתנגדותה המוצהרת של סוריה לפעולה צבאית אמריקנית, אחרי שעירק סירבה להרשות לפקחי האו"ם לערוך חיפושים בארמונות הנשיא.
- עירק הצטרפה לסוריה באזהרה לתורכיה, שלא תבנה סכרים נוספים על הפרת והחידקל. דמשק ובגדד טוענות כי סכרים כאלה פוגעים בזכויותיהן של המדינות הנמצאות במורד הזרם. לעירק ולסוריה יש

כבר שלוש סיבות טובות לשנוא את תורכיה: התורכים הם מדכאי ערבים שהם עצמם לא-ערבים; התורכים הם בעלי בריתם של האמריקנים, והתורכים הם בעלי בריתם של הישראלים. עכשיו יש להם גם סיבה רביעית: התורכים סוגרים להם את הברזים.

• ב-1998, זו הפעם הראשונה מאז 1980, קידם סדאם חוסיין בברכה עולי רגל שיעים מאירן שבאו אל הערים הקדושות לשיעים בעירק - נגיף וכרבלה. בנאום שנשא ב-8 באוגוסט 1998, ושהיה מכוון לממשלת אירן, הציע הרודן העירקי לשפר את היחסים בין שתי המדינות ולסיים פורמלית את הסכסוך ביניהן.

אם חוגים מסוימים באירן נטשו מה שלא היה ראוי לשבח בעבר, הם יגלו שהערבים, כולל עירק, נטשו זאת, והשאירו זאת מאחור לפני זמן רב. הם גם ימצאו שיתוף פעולה צודק ומועיל מצד הערבים, ובראש ובראשונה מעירק.⁴²

קדמו לכך, באפריל, שחרור 6,000 שבויי מלחמה משתי הארצות, והקמת ועדות משותפות שיעסקו בסוגיות הומניטריות ומסחריות. אירן, מצדה, סייעה לעירק, לא בלי תמורה, להבריא נפט גולמי החוצה ויבוא פנימה באמצעות ספינות חופים, תוך הפרת העיצומים של האו"ם. גם במקרה זה הקלה רוסיה על השגת ההסכמים.

התפתחותו של ציר דמשק-בגדד-טהרן שאבה אמינות מדיווחים שנתקבלו לאחרונה ומתארים בפירוט יזמות סוריות, ביחד עם בגדד, לכריתת מערכות של בריתות אנטי-אמריקניות באזור. הסכמים אלה כוללים מנגנוני סיוע צבאי סורי לעירק במקרה של עימות צבאי עם ארצות הברית; שיתוף במודיעין; פעולה משותפת נגד כוחות תורכיים בצפון עירק; שיתוף פעולה כלכלי, ואיחוד מפלגות הבעת' של עירק ושל סוריה. חשיבותה של ההתפייסות המוצעת היתה כזאת, שאסד נפגש עם סדאם חוסיין בחשאי, כפי שנמסר, כדי לגבש אסטרטגיה משותפת.⁴³

בהתחשב בברית האסטרטגית הוותיקה בין סוריה לאירן, ובשיתוף הפעולה הגלוי עם טהרן בסוגיות הביטחון האזורי, החל מתמיכה חומרית בחיזבאללה, הפועל בחסות אירן, וכלה בייצור משותף של טילי "סקאד C", קשה מאוד להניח שהיזמה הסורית היתה מתקיימת ללא ברכתה של טהרן. ואכן, התוצאה החיובית, בדמות הפריחה המסתמנת לאחרונה ביחסים הדו-צדדיים בין שתי המדינות הבעתיסטיות היריבות לשעבר, רק מצדיקה השגת הסכמה דומה בין אירן לעירק. הדברים יתבהרו יותר בחודשים הקרובים. מהלכים אלה תואמים את קריאתו של ערפאת, ביולי 1997, להקים "חזית מזרחית" אנטי-ישראלית, שתקיף את סוריה, את עירק ואת אירן.⁴⁴ דומה שההנהגות בשלוש מדינות אלה נחושות בדעתן להקים גוש חדש, שמטרתו העיקרית תהיה לשנות את מאזן הכוחות באזור, על ידי צמצום השפעתה של ארצות הברית ובעלות בריתה המקומיות.

לבד מהטינה המשותפת לאמריקה, לכל שלושת המשטרים הרודניים יש מטרות ביטחוניות משותפות, וביניהן מודרניזציה של הצבאות, פיתוח נשק אסטרטגי ותמיכה בטרור. כל מטרה, כשלעצמה, אם תושג, תעניק למשטרים אלה את האמצעים להמשך קיומם, להקרנת עצמה באזור, ולהרתעה הגנתית אמינה. אולם אם היכולות האלה יקובצו במסגרת ברית לכידה, יוכל גוש אנטי-אמריקני חדש זה להוות איום רציני על כל אחת משלוש בעלות הברית החזקות ביותר של ארצות הברית באזור: ישראל, תורכיה וערב הסעודית. לא זו בלבד שהכוחות הצבאיים

המשולבים של שלוש מעצמות אלה יהיו ניכרים,⁴⁵ אלא שאחדותן תהווה איום קטלני על המשטרים החלשים בערב הסעודית, בנסיכויות המפרץ, וכמובן על ישראל המפולגת כל כך. גם ארצות הברית לא תהיה חסינה מפני קואליציה אזורית חדשה זו, המתחמשת בהדרגה בטילים שארצות הברית אינה יכולה להתמודד עמם.

הקשר הרוסי

התייצבות מול ארצות הברית, תורכיה וישראל היא משימה כבדה מאוד למדינות מדולדלות כמו אירן, עירק וסוריה, בייחוד אחרי הירידה התלולה במחירי הנפט בשנות התשעים. ואכן, קשה להניח שהן חושבות על יעד כזה, ועוד פחות על הגשמתו, ללא השראה וסיוע מצד מוסקבה. תקצר היריעה מלדון כאן בפירוט באמצעים שבהם העניקה מדיניות החוץ של רוסיה השראה לאירן, לעירק ולסוריה, וסייעה להן לפעול כמעגל חיצוני של האסטרטגיה שלה בים הכספי. עלינו להסתפק בהערות אחדות בנוגע לפעולתה של רוסיה באירן.

יכולתה של רוסיה להעניק השראה ולסייע היא למעשה קטיף הפרות מזרעים שנזרעו לפני שנים רבות. די אם נזכור כי המהפכה שהביאה להדחת השאה מומנה במידה רבה על ידי ברית המועצות, שלוחמיה בשטח היו אנשי אש"ף שאומנו על ידי הסובייטים, ושהרדיו המהפכני שידר מבאקו, שהיתה אז אזרבייג'ן הסובייטית. שליטה הנוכחי של אירן, האיאתוללה עלי חמנאי, הוא בוגר האוניברסיטה ע"ש פטריס לומובה במוסקבה, כמו בכירים נוספים ברפובליקה האיסלאמית. חמנאי, חסיד הכלכלה הריכוזית, גינה פעם אחר פעם את מאמצייהם של הנשיא הקודם, רפסנג'ני, ושל יורשו, חתאמי, להנהיג ליברליזציה בסחר החוץ של אירן. חמנאי העדיף להטות את הסחר האירני (ואת הפוליטיקה האירנית) הרבה יותר לכיוונה של ברית המועצות, אפילו יותר מחומייני עצמו.

אחת הסיבות לכך שהסיעה הפרו-רוסית בהנהגה האירנית ממשיכה למלא את התפקיד המרכזי היא שרוסיה מספקת את המומחיות, את החומרים ואת האנשים הדרושים כדי לסייע לאירן להקים מפעלים גרעיניים ומערכות שיגור לנשק להשמדה המונית. הם טוענים כי סיוע זה מוכיח שרוסיה מצדדת בגדולתה של אירן, בתפארתה ובמודרניזציה שלה, בעוד שאמריקה מעדיפה לראות אירן ענייה, מפגרת ומושחתת. בפגישה שהתקיימה במאי 1998 בין גולאם-רזה אגאזאדב, סגן נשיא אירן, לבין יגבני אדומוב, השר הרוסי לאנרגיה גרעינית, הודיעו שתי המדינות כי השלמתו של הכור הגרעיני הפועל על מים קלים, שנבנה על ידי הרוסים בבושהר, לחוף המפרץ הפרסי, בהשקעה של 850 מיליון דולר, תוביל למיזמים דומים נוספים, למרות התנגדותן של ארצות הברית ושל ישראל. אגאזאדב האשים את ארצות הברית במדיניות של איפה ואיפה, מפני שהיא מבודדת את אירן ובה בעת מסייעת לישראל להתחמש בנשק גרעיני. הוא ציין את שאיפתה של אירן לרכוש מרוסיה כור גרעיני לצרכי מחקר, שיסייע לשיפור הידע הגרעיני באירן, להדרכת סגל עובדים ולהפקת תועלת מהמומחיות הכללית של הרוסים בתחום הגרעיני.⁴⁶

כשהאירנים קוראים שהאמריקנים, הישראלים והאירופים מפחדים מהטילים החדשים שלהם, הם מודים למוסקבה. כשהתעוררו בעיות בקשר לדיוק במיזם של הטיל הצפון-קוריאני לטווח בינוני (1,280 ק"מ), "נדונג/שיהאב3", פנו האירנים לעזרה למוסקבה. הרוסים סיפקו להם את סגסוגות המתכת המשובחות הדרושות להקטנת משקלו של הטיל, בלי לפגוע בחוזקו. כן סיפקו לאירנים מנהרת רוח וציוד מיוחד לבדיקות חיוניות, טכנולוגיה לתיכון ראשי נפץ אסימטריים, בעלי יכולת משופרת לחמוק מטילי נ"מ, וטכנולוגיה לייצור ראשי נפץ שיוכלו לשאת נשק ביולוגי. ה"שיהאב4"-, הבנוי על הטכנולוגיה של הטילים הסובייטיים SS-4 ו-SS-25, אמור

⁴⁷ להיות כלי שיגור לחלל. יהיה לו אפוא טווח בין-יבשתי, והוא יהיה מבצעי בשנת 2000.

הרוסים ממשיכים להחדיר במעמד חדש של מנהיגים לאומיים דוקטרינות, נהלים וזוויות-ראייה, על ידי כך שהם מציעים הכשרה צבאית, טכנית וביטחונית. אירנים רבים לומדים כיצד לבנות רקטות ותיאוריה של התעופה במרכזי מחקר ופיתוח של טילים ליד מוסקבה.⁴⁸ נמסר, כי אחד ממרכזי ההדרכה הוא האוניברסיטה הטכנית של המדינות הבלטיות בסנט פטרבורג; מסונף אליה מרכז מחקר בטהרן. לפני קריסתה של ברית המועצות, היתה אוניברסיטה זו ידועה כ"מרכז הצבאי המיכני יוסטינוב", והיא היתה מרכז הדרכה גדול למומחים צבאיים ואזרחיים בכוחות הרקטות והחלל הסובייטיים.⁴⁹

נכונותם של האיטוללה חמנאי ושל עמיתיו הפרו-רוסים להפקיד את הפיקוח על "משמרות המהפכה האירנית" ("הפסדאראן"), ואת תכניות הגרעין והטילים הבליסטיים של אירן, בידי 15 אלף יועצים רוסיים, לפי המשוער, שנויה במחלוקת באירן. העובדה שהסיעה הפרו-רוסית צמצמה את שאיפותיה של אירן במרכז אסיה, והפנתה אותן דרומה, אל המפרץ הפרסי ואל חצי-האי ערב, שנויה אף היא במחלוקת. אף על פי כן, אירן מתנהגת יותר ויותר כמו גרורה רוסית, בגלל התלכדות של לחצים כלכליים, של חבורת מנהיגים חניכי מוסקבה ושל הצוות המנהל את מדיניות החוץ הרוסית ומצליח להפיק את המרב מן ההזדמנויות הנקרות לפניו.

המטרה - אמריקה

דומה שווינגטון הרשמית מתייחסת לחישובים הביטחוניים של רוסיה בדרום אירופה-אסיה כחישובים מקוטעים, אד הוק והרסניים לגביה עצמה:

מוסקבה תהיה עסוקה קודם כל בתהפוכות הכלכליות והפוליטיות והפנימיות שלה, ובמידה פחותה - בקיום שליטתה בתחומי ברית המועצות לשעבר. שליטה זו תקשה עליה עוד יותר בגלל ההידרדרות בכוחות המזוינים הרוסיים ובגלל ההתנגדות העיקשת מצד המדינות החדשות בחבר המדינות העצמאיות.⁵⁰

השקפתה הרשמית של הממשלה האמריקנית היא שמדיניותה של רוסיה בקווקז משקפת אפיוני תרבות וגעגועים לימי האימפריה, יותר מאשר מערכה גיא-פוליטית. בדומה לכך, ההעברה השוטפת של רכיבי טילים בליסטיים וטכנולוגיות לאירן, וכן מתן זיכיונות לחברות נפט רוסיות בעירק, נתפסים כהסדרים מסחריים דו-צדדיים הגונים, שאין להם כמעט כל משמעות אסטרטגית מעבר לאיום הממשי הנשקף מן הטילים עצמם.⁵¹

אדריכל היחסים עם רוסיה, תת שר החוץ סטרוב טלבוט, מנהל אפוא מדיניות של הזנחה טובת לב (או נמהרת). דומה שטלבוט מעריך כי אילו התנגדה ארצות הברית בתקיפות למדיניותה של רוסיה בדרום אירופה-אסיה ובמזרח התיכון, היתה נעשית אחראית לצמיחתם של מנהיגים אנטי-מערביים וסמכותיים עוד יותר מהאדון פרימקוב.⁵² אבל לאמיתו של דבר, מדינאים אנטי-מערביים וסמכותיים עוד יותר עלולים להיות בהחלט פרי הצלחת מדיניותו של פרימקוב בדרום אירופה-אסיה, יותר מאשר כישלונה. לפיכך ייתכן מאוד שהמדיניות האמריקנית הנוכחית תורמת לתוצאה שהעם הרוסי עצמו היה מתחרט עליה, לא פחות משאר העולם.

ממשלת ארצות הברית ניעורה לקראת האפשרות הזאת באיטיות גדולה מדי. חברות נפט אמריקניות הצמאות לעתודות חדשות ולחלופה למפרץ הפרסי, העשיר בנפט אך לא יציב מבחינה פוליטית, ביקשו בתוקף את עזרתה של ממשלת ארצות הברית נגד ה"תרגילים" של הרוסים באגן הים הכספי. בשנת 1993 הציג האזור הזה הבטחות כל כך גדולות, עד שכעבור שנה החל לפעול קונסורציום של שבע מדינות ו-11 חברות, שנודע בשם AOIC (חברת התפעול הבינלאומית של אזרבייג'ן), בשיתוף פעולה עם הממשלה האזרית, כדי לחפש נפט ולפתח את דרומו של הים הכספי.⁵³ עד 1997 הוציאו כבר חברות נפט אמריקניות 8 מיליארד דולר על המיזם. נתגלו יותר מ-17 מיליארד חביות בעתודות מוכחות, כמות הדומה לזו שבים הצפוני. בממצאים דומים בצפון הים הכספי, על ידי קבוצת חברות אחרת, נקבע כי במקום ישנן עתודות מוכחות של 10 מיליארד חביות. ב-1998 התחיל ממשל קלינטון להקדיש תשומת לב רבה יותר. בהיפוך מוחלט של המדיניות האמריקנית המוצהרת, הזהיר סטרוט טלבוט את מוסקבה, כמיטב המסורת של ממשל רייגן, שארצות הברית לא תסבול את ניסיונה להרחיב את שליטתה על הקווקז ועל אזור הים הכספי:

מתעוררות שאלות רבות כיצד תנהל רוסיה את יחסיה עם חברות אחרות בחבר העמים. אם רוסיה תנסה להפוך את המושג "חבר העמים" ללשון נקייה לפגיעה בעצמאותן של שכנותיה, כי אז ראוי שראשי התיבות CIS [חבר העמים] יצטרפו לראשי תיבות אחרים - USSR - על גל האשפה של ההיסטוריה.⁵⁴

קריאת התיגר של טלבוט נבעה במידה לא מעטה מסדרת ביקורות עוקצניות מצד פוליטיקאים נכבדים, רפובליקנים ודמוקרטים כאחד, מומחי מדיניות וראשי עסקים, שמסיבות שונות - ממסחריות עד אסטרטגיות - ביקשו לשנות את עמדתו של הממשל כלפי רוסיה בדרך כלל, וכלפי אזור הקווקז והים הכספי במיוחד. תגובתו המנומנמת של הממשל להפרעות ולחתרנות הרוסית באגן הים הכספי, שכונתה היתקלות חד-פעמית, ספגה התקפה קשה. בדברו על התועלת האפשרית שתצמח למערב מזרימת נפט בהיקף של 2-3 מיליון חביות ליום, אמר הסנאטור רוברט בירד, לשעבר מנהיג הרוב בסנאט:

הלחצים של הרוסים מורגשים בכל פינה. האינטרסים הרוסים היו רוצים לשלוט במשאבי הנפט של המדינות שלה לשעבר, ולהחזיק בידם את השליטה בזרימת הנפט שיוצא דרך הצינורות שיונחו בעתיד. אין ספק שאין לנו אינטרס משאבים כאלה יימצאו בשליטה של סיעות רוסיות שונות. זה לא יהיה לטובת האינטרסים של שוק אנרגיה תחרותי, או לטובת האינטרסים של יציבות ההכנסות, או של קבלת החלטות עצמאיות על ידי מדינות האזור, או לטובת מעמדה האסטרטגי של ארצות הברית באזור.⁵⁵

שר החוץ לשעבר בממשל רייגן, קספר ויינברגר, כתב:

...רוסיה עושה מאמץ מתואם להשיג ניצחון אסטרטגי משלה. שליטה במשאבי האנרגיה באזור הים הכספי. אם מוסקבה תצליח, עלול להיות שהניצחון שלה יתגלה כמשמעותי יותר מהצלחתו של המערב בהרחבת נאטו.⁵⁶

ברור למדי שרוסיה עושה מהלך נועז מעמדה של חולשה ניכרת, ושייתכן שהנכס הגדול ביותר שלה, בשעה שהיא מנסה להשתלט על דרום-מערב אירופה-אסיה, הוא ההשלמה דה פקטו מצד ארצות הברית. אבל השלמה זו היא בעצם מדיניותה של אמריקה: תמיכה במשפחת המלוכה הסעודית ובנסיכויות המפרץ הקטנות, מכירת ציוד גדול ויקר למדינות אלה, ותהליך השלום בין ישראל לערבים.

סקירת המדיניות האמריקנית שמורה אמנם למחקרים נוספים, אבל עלינו לציין כאן שמדיניות זו מנוהלת למרות השינויים המהפכניים בתמונת הנפט העולמית, ושהיא מנוהלת חרף העובדה שהיא מקנה לרוסיה, ללא ספק, הזדמנות רבתי להתייצב מול האינטרסים האמריקניים על בסיס ניצול פגיעותם של משטרים כמו אלה של ערב הסעודית, סוריה ואירן, שהפחד מתחיל לחלחל בהם עם התקרב קצו של עידן הנפט. לצורך גישה זו, חשובה לא פחות היא הפחתת הדגש על יחסיה של ארצות הברית עם מדינות אלה, ועם צירופים שונים של מדינות (בייחוד ישראל והתורכים), שבטווח הארוך יש להם סיכויים לעמוד מול עצמתן של המדינות שהרוסים מנסים לנווט אותן, בייחוד כאשר מאזן ההיצע של האנרגיה בעולם מתחיל לנטות לעבר מקומות אחרים.

ממשלת ארצות הברית מודעת היטב לתמורות גיאוגרפיות אלה, ודומה שמתרוצצות בקרבה שתי דעות בשאלה אם לערוך את כוחותיה להתערבות בלב דרום אירופה-אסיה, או כדי לבלום, בטווח הארוך, כל בעיה העלולה להתפתח משם. ולכן, במקום לגבש מדיניות ראויה לשמה, ארצות הברית חוזרת על המנטרה הישנה: מדינות נפט משגשגות, שווקים גואים ודיבידנדים של שלום לירדנים ולערבים בגדה המערבית. אין תמה אפוא שהרוסים מגלים עזות מצח כזאת, ונראה שהם בוטחים כל כך במדיניות ההשלמה האמריקנית.

אם ארצות הברית רוצה לגרוף משהו מדרום אירופה-אסיה, מלבד צרות, עליה גלות עירנות לחשיבותן של בעלות בריתה הטבעיות באזור, תורכיה וישראל, ולעשות את חמשת הדברים הבאים לפחות:

1. לוודא שיונחו צינורות נפט רבים, ושאחד מהם יונח מבאקו אל הנמל התורכי בצ'ייהאן. מהלך כזה, כשלעצמו, יבטל נקודת לחץ רוסית חזקה מאוד. מובן מאליו שכדי להבטיח הנחת צינור כזה יהיה צורך לסבסד את חברות הנפט, כדי שיקימו מתקן שאי אפשר להצדיק את מלוא עלותו מבחינה כלכלית. אבל אפשר גם אפשר להצדיק את עלותו מבחינה אסטרטגית, ועל הממשלה להוביל אסטרטגיה.

2. למנוע את האפשרות שההבנות הידידותיות בין אירן לרוסיה יתפתחו לברית אסטרטגית. זוהי אחת המשימות הקשות ביותר המוטלות על מנגנון מדיניות חוץ הרואה את אירן כחבורת מולות מטורפים, מי פחות ומי יותר. ואכן, כפי שרוסיה הוכיחה, אפשר בהחלט לקיים מגעים עם הרפובליקה האיסלאמית על בסיס חילוני מובהק. לארצות הברית יש טיעונים גיאו-פוליטיים, ובוודאי כלכליים, קוסמים יותר שאפשר להציגם לפני האירנים. היא חייבת לנסות.

3. לוודא שתורכיה תמלא תפקיד בהתמודדות החשובות על צינורות הנפט ובמדינות התורכיות במרכז אסיה. כשמעצבי המדיניות האמריקנים יתעוררו סוף סוף, הם חייבים לשנן לעצמם: "תורכיה היא המדינה החשובה ביותר באירופה-אסיה". כל דולר שיוצא על הגנת תורכיה ועל התעצמותה באזור יחסוך דם וכסף אמריקניים עשרות מונים. בזכות מיקומה, ההיסטוריה שלה והרכבה האתני, יש בכוחה של תורכיה ליצור משקל שכנגד לרוסיה בדרכים שאמריקה לעולם לא תוכל לעשות. ארצות הברית חייבת לנצל את נקודת המשען החזקה שיש לה בארמניה ובאזרבייג'ן, כדי להשיג נורמליזציה ביחסים בין שתיהן, ולהקל בכך על הקמת גשר יבשתי אסטרטגי בין הים הכספי לים התיכון.

4. מערכת של בריתות, שיהיו מעוגנות בתורכיה, בישראל ובירדן, בסיוע אמריקני, שיציעו את התועלת שבדמוקרטיה המנהלות כלכלת שוק וביטחון קיבוצי, תחזק את שאיפתן של מדינות מסוכסכות בדרום קווקז להגיע להסכם ביניהן ולדחות את חיבוק הדוב הרוסי. התוצאות של ערעור היציבות כתוצאה מדחיקתה של ישראל למצב של פגיעות צבאית, הנראות עכשיו היטב לעין, בייחוד מול לקוחות של רוסיה כמו סוריה, חייבות להשתנות, ובכלל זה יש להפסיק את ההימורים הכרוכים בהתערבות בענייני הפנימיים של ישראל. יש לעשות הכל כדי לבסס ולחזק את הקשרים בין ישראל לתורכיה.

5. למנוע מהרוסים לפרוס כוחות נוספים בשוליו הדרומיים של הקווקז, שהקשת שלהם צריכה להיות במרחק של 800 ק"מ או פחות משדות הנפט של עירק ושל המפרץ הפרסי. גם כאן יהיה על ארצות הברית להרתיע את רוסיה בעזרת המנוף הכלכלי הנוכחי שלה. אם אמריקה תבטיח את עצמאותן הכלכלית של הרפובליקות הסובייטיות לשעבר, הגובלות בים הכספי, אם היא תחזק את תורכיה ותנטרל את אירן, אם תהדוף את סדאם חוסיין לאחור ותפחיד את אסד, לא צריכה להיות לה כל בעיה להמשיך ולקיים את הבריתות שלה במפרץ הפרסי. במקרה זה לא תהיה לרוסיה כל סיבה לנסות ולפרוס כוחות בשוליו הדרומיים של האזור הכספי.

הערות

- ¹ Anna Dolgov, "Russia Plans Price Controls," *Associated Press*, March 1, 1999.
- ² "Russia, Financial Outcast," *The Economist*, Feb. 2, 1999.
- ³ Patrick Richter, "Eight Years after Capitalist Reforms...a Social Crisis in Russia without Parallel," Feb. 2, 1999, <http://www.wsws.org>.
- ⁴ "Yeltsin Signs 1999 Budget Law," *Reuters*, Feb. 22, 1999.
- ⁵ Peter Millar and Rupert Wright, "The Merchants of Menace," *The European*, September 25 - October 1, 1997, p. 1.
- ⁶ Sergei Gretzky, *Russia's Policy Toward Central Asia*, Carnegie Endowment for International Peace, (1997), p. 15.
- ⁷ *Associated Press*, August 20, 1997.
- ⁸ פרימקוב, בן לאב יהודי-רוסי ואם ארמנית אורתודוקסית, נולד ב-1929. הוא דובר ערבית שוטפת, ונחשב לערביסט המוביל ברוסיה. בתקופות שונות בקריירה שלו היה כתב הפרבדה במזרח התיכון, מנהל המכון למחקרי המזרח במוסקבה, יו"ר הבית העליון של הסובייט העליון ב-1989, וראש אגף מודיעין-החוץ של ה-KGB.
- ⁹ Andrew Higgins, "Russia's Oligarchs Are Down But Not Out As They Regroup," *The Wall Street Journal*, October 12, 1998.
- ¹⁰ Stephen Blank, *The Russian Military* (Washington: The Jewish Institute for National Security Affairs, 1998), pp. 10-11.
- ¹¹ Ariel Cohen, "The Primakov Doctrine: Russia's Zero-Sum Game with the United States," (Heritage Foundation *FYI Issue Brief*, No. 167, December 15, 1997).
- ¹² ייוצר ההערכה היא שבין 1992 ל-1997 קנתה סין נשק רוסי ביותר מחמישה מיליארד דולר. מטוס הקרב המתקדם SU-27/30 עם כוחי יירוט בסיך ברישיון. מכירות אחרות לסין כללו רכיבים לטיילי SS-18 ואת מערכת הגנת הני"מ S-300. סין חתמה לאחרונה על הסכם עם קזחסטן, במעורבות רוסית, על הנחת צינור להזרמת נפט משדות הנפט הקזחיים לנפה המערבית שינגייאנג בסיך, לאורך 4,500 ק"מ ובהשקעה של 3.5 מיליארד דולר.
- ¹³ Hugh Pope, "U.S. Says Caspian Oil Deposits Might be Twice as Big as Expected," *The Wall Street Journal*, May 3, 1994.
- ¹⁴ David J. Kramin, "Pipeline Dreams in the Caspian," *The Washington Post*, December 3, 1998.
- ¹⁵ ריאיון עם מקור דיפלומטי ערבי.
- ¹⁶ Andrew Borowiec, *The Washington Times*, March 5, 1998.
- ¹⁷ Paul Bedard, "Foreign Aid to Russia Likened to Drug Fix," *The Washington Times*, June 5, 1998.
- ¹⁸ הרולד האו, "פרטים על בסיס טילים במערב אירן", *ידיעות אחרונות*, 24 באפריל 1998.
- ¹⁹ Martin Sieff, "Russia-Iran Arms Deals Gall Congress," *The Washington Times*, January 19, 1998.
- ²⁰ *Associated Press*, November 12, 1997.

- ²¹ *Itar-Tass*, August 9, 1998
- ²² Center for Security Policy Decision Brief, No. 98-D56, March 31, 1998.
- ²³ *Associated Press*, April 1, 1998.
- ²⁴ Glen Howard, "Oil and Missiles in the Caucasus," *The Wall Street Journal*, May 14, 1997.
- ²⁵ Ken Holmes and Thomas G. Moore, eds., *Restoring American Leadership* (Washington: The Heritage Foundation, 1996), p. 74.
- ²⁶ *Reuters*, July 4, 1997.
- ²⁷ Jim Nichol, *Armenia, Azerbaijan, and Georgia: Political Developments and Implications for U.S. Interests* (Washington: CRS Issue Brief, March 26, 1998), pp 4-5.
- ²⁸ Rob Sobhani, "Where Happiness is Multiple Pipelines," *The Washington Post*, March, 8, 1998.
- ²⁹ *Reuters*, February 25, 1998.
- ³⁰ Stephen Grummon, "Russian Ambitions in the Persian Gulf," *Middle East Quarterly*, March 1995. ציטוט מ-מ-
- ³¹ *Reuters*, September 23, 1997.
- ³² נובמבר 1997, ואחר כך בפברואר 1998, היה פרימקוב במוקד פעילות דיפלומטית בינלאומית ענפה שנועדה לבלום כל תגובה צבאית אמריקנית להטרדת פקחי UNSCOM על-ידי צדאם חוסיין. בשני המקרים אפשר לזקוף לזכותו של פרימקוב את גיבוש הפשרות, שרבים רואים בהן אכיפת נסיגה אמריקנית מוחלטת ממשטר העיצומים שהקימו כדי לרסן את הרודן העירקי ולחתור תחתיו.
- ³³ Steve Rodan and Mohammed Najib, "Primakov: Russia Would be the First to Recognize Palestinian State," *The Jerusalem Post*, October 28, 1997.
- ³⁴ הודעה מטעם לשכת העיתונות הממשלתית של ישראל, 28 באוקטובר 1997.
- ³⁵ *Reuters*, October 31, 1997.
- ³⁶ Rodan and Najib, "Primakov: Russia Would be the First to Recognize Palestinian State."
- ³⁷ מקור ההכנסה הגדול ביותר של מטבע חוץ בסוריה הוא הנפט. ביצוא של 340 אלף חביות נפט ליום, ההכנסות מהנפט היו ריפוד פיננסי נאה לכלכלה הבעתייטית הריכוזית של אסד. אולם אחרי הירידה התלולה במחירי הנפט, מ-25 דולר לחבית ב-1997 למחירים של 10-11 דולר לחבית בשוק הספוט באוגוסט 1998, המשק הסורי כמעט שאינו צומח. הנפט היווה 80 אחוזים מהכנסות היצוא של אירן, ובין 35 ל-40 אחוזים מכלל ההכנסות של הממשלה. הערכות תקציביות מתוקנות לשנת 1998, על-פי המגמות הנוכחיות, מלמדות כי סך כל ההכנסות מנפט יגיעו ל-9.5 מיליארד דולר, או ל-25 אחוזים מתחת לתקציב, כפי שנחזה בינואר 1998. שני מקורות ההכנסה הגדולים הבאים של אירן במטבע חוץ, שטיחים ופיסטוק חלבי, ירדו באותה התקופה - ברבעון השני של 1997 - 366 אחוזים וב-32 אחוזים, בהתאמה.
- ³⁸ *Near East Report*, February 23, 1998; צוטט ב, אל-חייאת, 11 בפברואר 1998.
- 1998-
- ³⁹ Steve Rodan, "Russia to Sell Syria New Air Defense System," *The Jerusalem Post*, May 18, 1998.
- ⁴⁰ Uri Dan and Dennis Eisenberg, "Russian Diplomacy," *The Jerusalem Post*, February 26, 1998.

- ⁴¹ *Associated Press*, November 20, 1997.
- ⁴² *Reuters*, August 8, 1998.
- ⁴³ David Wurmser, *Tyranny's Ally: America's Failure to Defeat Saddam Hussein* (Washington: The American Enterprise Institute, 1999), pp. 114-115; "Syria's Economic Delegation Heads for Baghdad," *Al-Quds Al-Arabi*, London, August 8, 1997; Michael Evans, "Damascus to Rearm Saddam," *The London Times*, March 8, 1999.
- ⁴⁴ *DejaNews*, July 8, 1997, <http://www.dejanews.com>.
- ⁴⁵ Jamie Dettmer, "Russians Said To Sell Missiles to Saddam," *Times* (London), March 8, 1999 ; דניאל סובלמן, "סוריה למסע קניות של נשק במוסקבה", *הארץ*, 29 בינואר 1999.
- ⁴⁶ *Reuters*, May 18, 1998.
211- בינואר 1999 ציטט הגירוזלם פוסט את ה-*Foreign Report* מלונדון, שטען כי המוסד מעריך שכ-10,000 מדענים, טכנאים ומהנדסים רוסים מסייעים לתכניות הפיתוח של נשק ביולוגי, כימי וגרעיני באירן.
- ⁴⁷ דויד מקובסקי, *הארץ*, 9 באוגוסט 1998.
- ⁴⁸ Sieff, "Russia-Iran Arms Deals Gall Congress."
- ⁴⁹ Bill Gertz, "Russia Conspiring with Iran on Missiles," *The Washington Times*, February 23, 1998.
ביולי 1998 הטיל ממשל קלינטון עיצומים מנהליים על שבע חברות רוסיות, שסייעו לאירן לפתח את תכנית הטילים שלה. בינואר 1999 הודיע סנדי ברגר, היועץ לביטחון לאומי האמריקני, על עיצומים נוספים על שלושה מכוני מדעים רוסיים, וביניהם מכון התעופה במוסקבה, מפני שסיפקו לאירן סיוע רגיש או גרעיני.
- ⁵⁰ Hans A. Binnendijk, Patrick Clawson, eds., *Strategic Assessment 1997* (Washington: National Defense University, 1997), p. 24.
- ⁵¹ ראה : אנג'לו קודוויילה, "טילים, ביטחון וישראל", מחקרי המכון ללימודים אסטרטגיים ופוליטיים מתקדמים באסטרטגיה מס' 5 (נובמבר 1997).
- ⁵² Kenneth Timmerman, "Strobe Talbot: Russia's Man in Washington," *The American Spectator*, April 1998, p. 36.
- חברה זו כוללת את *Amoco*, *Unocal*, *אקסון*, *פנוויל*, *BP*, *SOCAR*, האזרית, *LUKoil* הרוסית, *STARoil* הנורווגית, איטצ'ו היפנית, חברת הנפט התורכית, *רמקו* הבריטית, ו-*Delta-Mimir* הסעודית. AOIC מתכננת להפיק 700 אלף חביות ליום עד שנת 2003. הנפט שכבר מופק מוזרם לנובורסיסק, לחוף הים השחור.
- ⁵⁴ *Evans-Novak Political Report*, August 5, 1997.
- ⁵⁵ הסנאטור רוברט בירד, נאום בלשכת המסחר אזרבייג'ן-ארצות הברית, וושינגטון DC, 18 בפברואר 1997.
- ⁵⁶ Caspar Weinberger and Peter Schweizer, "Russia's Oil Grab," *The New York Times*, May 9, 1997.

¹ Anna Dolgov, "Russia Plans Price Controls," *Associated Press*, March 1, 1999.

² "Russia, Financial Outcast," *The Economist*, Feb. 2, 1999.

³ Patrick Richter, "Eight Years after Capitalist Reforms... a Social Crisis in Russia without Parallel," Feb 2, 1999, <http://www.wsws.org>.

⁴ "Yeltsin Signs 1999 Budget Law," *Reuters*, Feb. 22, 1999.

⁵ Peter Millar and Rupert Wright, "The Merchants of Menace," *The European*, September 25 - October 1, 1997, p. 1.

⁶ Sergei Gretzky, *Russia's Policy Toward Central Asia*, Carnegie Endowment for International Peace, (1997), p. 15.

⁷ *Associated Press*, August 20, 1997.

⁸ פרימקוב, בן לאב יהודי-רוסי ואם ארמנית אורתודוקסית, נולד ב-1929. הוא דובר ערבית שוטפת, ונחשב לערביסט המוביל ברוסיה. בתקופות שונות בקריירה שלו היה כתב הפרבדה במזרח התיכון, מנהל המכון למחקרי המזרח במוסקבה, יו"ר הבית העליון של הסובייט העליון ב-1989, וראש אגף מודיעין-החוץ של ה-KGB.

⁹ Andrew Higgins, "Russia's Oligarchs Are Down But Not Out As They Regroup," *The Wall Street Journal*, October 12, 1998.

¹⁰ Stephen Blank, *The Russian Military* (Washington: The Jewish Institute for National Security Affairs, 1998), pp. 10-11.

¹¹ Ariel Cohen, "The Primakov Doctrine: Russia's Zero-Sum Game with the United States," (Heritage Foundation *FYI Issue Brief*, No. 167, December 15, 1997).

⁷ *Associated Press*, August 20, 1997.

⁸ פרימקוב, בן לאב יהודי-רוסי ואם ארמנית אורתודוקסית, נולד ב-1929. הוא דובר ערבית שוטפת, ונחשב לערביסט המוביל ברוסיה. בתקופות שונות בקריירה שלו היה כתב הפרבדה במזרח התיכון, מנהל המכון למחקרי המזרח במוסקבה, יו"ר הבית העליון של הסובייט העליון ב-1989, וראש אגף מודיעין-החוץ של ה-KGB.

⁹ Andrew Higgins, "Russia's Oligarchs Are Down But Not Out As They Regroup," *The Wall Street Journal*, October 12, 1998.

¹⁰ Stephen Blank, *The Russian Military* (Washington: The Jewish Institute for National Security Affairs, 1998), pp. 10-11.

¹¹ Ariel Cohen, "The Primakov Doctrine: Russia's Zero-Sum Game with the United States," (Heritage Foundation *FYI Issue Brief*, No. 167, December 15, 1997).

¹² SU-27/30 המתקדם מטוס הקרב מיליארד דולר. מטוס הקרב המתקדם SU-27/30 ייוצר בסין ברישיון. מכירות אחרות לסין כללו רכיבים לטיילי SS-18 ואת מערכת הגנת הני"מ S-300. סין חתמה לאחרונה על הסכם עם קזחסטן, במעורבות רוסית, על הנחת צינור להזרמת נפט משדות הנפט הקזחיים לנפה המערבית שינייאנג בסין, לאורך 4,500 ק"מ ובהשקעה של 3.5 מיליארד דולר.

¹³ Hugh Pope, "U.S. Says Caspian Oil Deposits Might be Twice as Big as Expected," *The Wall Street Journal*, May 3, 1994.

¹⁴ David J. Kramin, "Pipeline Dreams in the Caspian," *The Washington Post*, December 3, 1998.

¹⁵ ריאיון עם מקור דיפלומטי ערבי.

¹⁶ Andrew Borowiec, *The Washington Times*, March 5, 1998.

¹⁷ Paul Bedard, "Foreign Aid to Russia Likened to Drug Fix," *The Washington Times*, June 5, 1998.

¹⁸ הרולד האו, "פרטים על בסיס טילים במערב אירן," *ידיעות אחרונות*, 24 באפריל 1998.

¹⁹ Martin Sieff, "Russia-Iran Arms Deals Gall Congress," *The Washington Times*, January 19, 1998.

²⁰ *Associated Press*, November 12, 1997.

²¹ *Itar-Tass*, August 9, 1998.

²² Center for Security Policy Decision Brief, No. 98-D56, March 31, 1998.

²³ *Associated Press*, April 1, 1998.

²⁴ Glen Howard, "Oil and Missiles in the Caucasus," *The Wall Street Journal*, May 14, 1997.

²⁵ Ken Holmes and Thomas G. Moore, eds., *Restoring American Leadership* (Washington: The Heritage Foundation, 1996), p. 74.

²⁶ *Reuters*, July 4, 1997.

²⁷ Jim Nichol, Armenia, Azerbaijan, and Georgia: Political Developments and Implications for U.S. Interests (Washington: CRS Issue Brief, March 26, 1998), pp 4-5.

²⁸ Rob Sobhani, "Where Happiness is Multiple Pipelines," *The Washington Post*, March, 8, 1998.

²⁹ *Reuters*, February 25, 1998.

³⁰ Stephen Grummon, "Russian Ambitions in the Persian Gulf," *Middle East Quarterly*, March 1995-מ-ציטוט.

³¹ *Reuters*, September 23, 1997.

³² נובמבר 1997, ואחר כך בפברואר 1998, היה פרימקוב במוקד פעילות דיפלומטית בינלאומית ענפה שנועדה לבלום כל תגובה צבאית אמריקנית להטרדת פקחי UNSCOM על-ידי צדאם חוסיין. בשני המקרים אפשר לזקוף לזכותו של פרימקוב את גיבוש הפשרות, שרבים רואים בהן אכיפת נסיגה אמריקנית מוחלטת ממשטר העיצומים שהקימו כדי לרסן את הרודן העירקי ולחתור תחתיו.

³³ Steve Rodan and Mohammed Najib, "Primakov: Russia would be the first to recognize Palestinian State," *The Jerusalem Post*, October 28, 1997.

³⁴ הודעה מטעם לשכת העיתונות הממשלתית של ישראל, 28 באוקטובר 1997.

³⁵ *Reuters*, October 31, 1997.

³⁶ רודן ונג'יב, שם.

³⁷ מקור ההכנסה הגדול ביותר של מטבע חוץ בסוריה הוא הנפט. ביצוא של 340 אלף חביות נפט ליום, ההכנסות מהנפט היו ריפוד פיננסי נאה לכלכלה הבעתייטית הריכוזית של אסד. אולם אחרי הירידה התלולה במחירי הנפט, מ-25 דולר לחבית ב-1997 למחירים של 10-11 דולר לחבית בשוק הספוט באוגוסט 1998, המשק הסורי כמעט שאינו צומח. הנפט היווה 80 אחוזים מהכנסות היצוא של אירן, ובין 35 ל-40 אחוזים מכלל ההכנסות של הממשלה. הערכות תקציביות מתוקנות לשנת 1998, על-פי המגמות הנוכחיות, מלמדות כי סך כל ההכנסות מנפט יגיעו ל-9.5 מיליארד דולר, או ל-25 אחוזים מתחת לתקציב, כפי שנחזה בינואר 1998. שני מקורות ההכנסה הגדולים הבאים של אירן במטבע חוץ, שטיחים ופיסטוק חלבי, ירדו באותה התקופה - ברבעון השני של 1997 - 366 - אחוזים וב-32 אחוזים, בהתאמה.

³⁸ אל-חייאת, 11 בפברואר 1998; צוטט ב-23, *Near East Report*, February 23, 1998.

³⁹ Steve Rodan, "Russia to Sell Syria New Air Defense System," *The Jerusalem Post*, May 18, 1998.

⁴⁰ Uri Dan and Dennis Eisenberg, "Russian Diplomacy," *The Jerusalem Post*, February 26, 1998.

⁴¹ *Associated Press*, November 20, 1997.

⁴² *Reuters*, August 8, 1998.

⁴³ David Wurmser, *Tyranny's Ally: America's Failure to Defeat Saddam Hussein* (Washington: The American Enterprise Institute, 1999), pp. 114-115; "Syria's Economic Delegation Heads for Baghdad," *Al-Quds Al-Arabi*, London, August 8, 1997; Michael Evans, "Damascus to Rearm Saddam," *The London Times*, March 8, 1999.

⁴⁴ *DejaNews*, July 8, 1997, <http://www.dejanews.com>.

⁴⁵ דניאל; Jamie Dettmer, "Russians Said To Sell Missiles to Saddam," *The London Times*, March 8, 1999 סובלמן, "סוריה למסע קניות של נשק במוסקבה", הארץ, 29 בינואר 1999.

⁴⁶ *Reuters*, May 18, 1998. ב-21 בינואר 1999 ציטט הגרזולם פוסט את ה-*Foreign Report* מלונדון, שטען כי המוסד מעריך שכ-10,000 מדענים, טכנאים ומהנדסים רוסים מסייעים לתכנון הפיתוח של נשק ביולוגי, כימי וגרעיני באירן. דויד מקובסקי, הארץ, 9 באוגוסט 1998.

⁴⁷ Sieff, שם.

⁴⁹ Bill Gertz, "Russia Conspiring with Iran on Missiles," *The Washington Times*, February 23, 1998. ביולי 1998 הטיל ממשל קלינטון עיצומים מנהליים על שבע חברות רוסיות, שסייעו לאירן לפתח את תכנית הטילים שלה. בינואר 1999 הודיע סנדי ברגר, היועץ לביטחון לאומי האמריקני, על עיצומים נוספים על שלושה מכונים מדעיים רוסיים, ובניהם מכון התעופה במוסקבה, מפני שסיפקו לאירן סיוע רגיש או גרעיני.

⁵⁰ Hans A. Binnendijk, Patrick Clawson, eds., *Strategic Assessment 1997* (Washington: National Defense University, 1997), p. 24. ראה: אנג'לו קודווילה, "טילים, ביטחון וישראל", מחקרי המכון ללימודים אסטרטגיים ופוליטיים מתקדמים באסטרטגיה מס' 5 (נובמבר 1997).

⁵² Kenneth Timmerman, "Strobe Talbot: Russia's Man in Washington," *The American Spectator*, April 1998, p. 36.

⁵³ חברה זו כוללת את אמוקו, Unocal, אקסון, פנוויל, SOCAR, האזרית, LUKoil, הרוסית, STARoil, הנורווגית, איטוצ'ו היפנית, חברת הנפט התורכית, רמקו הבריטית, ו-Delta-Mimir הסעודית. AOIC מתכוננת להפיק אלף חביות ליום עד שנת 2003. הנפט שכבר מופק מוזרם לנובורסיסק, לחוף הים השחור.

⁵⁴ *Evans-Novak Political Report*, August 5, 1997.

⁵⁵ הסנאטור רוברט בירד, נאום בלשכת המסחר אורבייג'ן-ארצות הברית, ושינגטון DC, 18 בפברואר 1997.

⁵⁶ Caspar Weinberger and Peter Schweizer, "Russia's Oil Grab," *The New York Times*, May 9, 1997.